

SİNOP YÖRESİ AHŞAP KIR MESKENLERİNDE TAŞ ÇATI ÖRTÜSÜ

Prof. Dr. Cevdet YILMAZ

Sinop İli Değerleri Sempozyumu

15-18 Mayıs 2013

SİNOP

SİNOP YÖRESİ AHŞAP KIR MESKENLERİNDE TAŞ ÇATI ÖRTÜSÜ

Cevdet YILMAZ¹

ÖZET

Sinop yöresinde geleneksel ahşap kır meskenleri, çevredeki zengin orman örtüsünden faydalanılarak kestane, köknar, kayın vb. ağaçlardan inşa edilmiştir. Bu meskenlerin orijinal çatı örtüsü tabakalı şistlerdir. Kırsal meskenlerin içinde bulundukları coğrafi çevreden temin ettikleri ve örtü malzemesi olarak kullandıkları tabakalı şistler başlıca üç kaynaktan temin edilmiştir / edilmektedir. Bunlar; 1.Deniz kıyılarındaki falezler, 2.Akarsular tarafından yarılmış vadilerdeki tabakalı yapılar ya da akarsu / dere yataklarında bulunan yuvarlak büyük taşlar ve 3.Sahilden uzak iç kesimlerdeki yüksek köylerde yol açmaları veya heyelanlar sonucu ortaya çıkan anakaya yüzeyleridir.

Yaklaşık 40 yıl öncesine kadar yöredeki kırsal meskenlerin büyük kısmı bu tabakalı şistlerle (taş örtü) ile örtülüyken, kiremit ve sac gibi çağdaş yapı gereçlerinin köylere kadar girmesi ile bu özellik değişmeye başlamış, bir kültürel çekicilik olan taş örtü hızla yok olmaya başlamıştır.

Bu araştırmada yüzyıllardır Sinop yöresi kır meskenlerinde kullanılan, (fakat çağdaş yapı gereçleri bunların yerini aldığı için artık kullanılmayan) taş çatı örtü malzemesinin (taş örtünün) temini, kullanımı vb. hususlarla ilgili özellikler ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Sinop, Kırsal Yerleşme, Mesken, Taş Çatı Örtüsü

GİRİŞ

Yerleşmeler ve onları oluşturan meskenler, insanların doğal çevre üzerinde meydana getirdikleri en önemli beşerî eserlerdir. Diğer yandan, meskenler inşa edildikleri çevrenin şartlarını aksettirdikleri ölçüde coğrafi bir anlam ve önem taşırlar. Bu nedenle coğrafyacıyı ilgilendiren konutlar; yapı malzemesi, şekli ve muhtelif kısımlarının tertip tarzı ile içinde bulundukları coğrafi şartların etkisini taşıyan ve bu etkiyi yansıtan meskenlerdir.

Meskenlerin şekil ve yapı malzemeleri üzerinde etkili olan unsurlar *fizikî* ve *beşerî* faktörler olarak iki başlık altında özetlenebilir.

Fizikî faktörler denilince ilk akla gelenler; iklim elemanları, toprak, bitki örtüsü, rölyef, eğim, yükselti, jeolojik yapı, litoloji ve çevrede bulunan bol ve ucuz, hatta bedava yapı malzemeleridir. Yapı gereçleri de kendi içlerinde (yine fizikî olarak) iki gruba ayrılabilir. Bunlardan *birincisi*; yerin doğal yapısı ile ilgili olan *mineral (inorganik) kaynaklar* (toprak, kil, balçık, şist, kalker gibi çok çeşitli taş türleri ve kum, çakıl, çimento, vd.), *ikincisi* ise; *biyolojik (organik) kaynaklardır*. Bunlar da; ahşap ve türevleri (tahta, hartama, kalas, mertek, direk, vb.), ağaç dalları, ağaç kabukları, saz, yaprak, ot, deri, post, kemik, çeşitli dokumalar ve diğerleridir.

Beşerî faktörler ise; başta insanın kendisi, gelenek ve görenekler, inşa tekniğindeki gelişmeler, psikolojik, etnik, tarihî, ekonomik sebepler, ihtiyaçlar, alışkanlıklar, kültür, zevk, arzu, malî seviyenin yükselmesi, yurtdışında belli bir süre bulunmanın etkisiyle edinilen alışkanlıklar, yurtdışından gelen göçmenlerin etkisi, gurbetçilik, uzak çevrenin etkisine girme, ulaşım ağının geriliği veya gelişmişliği, ziraat ve hayvancılığın seviyesi, vd. şeklinde özetlenebilir.

¹ 19 Mayıs Üniv., Eğitim Fak., Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, Samsun, cyilmaz@omu.edu.tr

Batı Karadeniz Bölümünde Sinop ve Kastamonu illerinin Karadeniz'e bakan kıyı kuşağında yer alan ilçelerinde (Erfelek'ten İnebolu'ya kadar olan kesimde) (Şekil 1) ahşap kır meskenleri Türkiye'nin başka bölgelerinde görülmeyen taş çatı örtüleri ile dikkati çekmektedirler.

Şekil 1. Araştırma sahasının lokasyon haritası.

Araştırmada ağırlıklı olarak, coğrafi çevre ile meskenler arasındaki ilişkiler bağlamında, örtü malzemesi olarak kullanılan taşların litolojik özellikleri, bulundukları yerler, elde ediliş şekilleri ve meskenler üzerinde kullanım biçimleri üzerinde durulmuştur. Taş çatı örtüsü ile ilgili örnek fotoğraflar daha çok Sinop'un Ayancık ve Türkeli ilçelerinin köylerinden çekilmiş, araştırma esas olarak bu sahada yoğunlaştırılmıştır.

Yörede 1970'li yıllara kadar inşa edilen meskenlerin büyük çoğunluğunda yakın çevreden temin edilen bu taş örtü kullanılmıştır. Günümüzde eski meskenler ve eklentileri üzerinde taş örtü hâlâ varlığını korumakta, çok az da olsa bir kısım eklentiler üzerine de örtülmeye devam edilmektedir. Fakat yeni inşa edilen konutların çatılarına örtülen kiremit ve sac gibi sanayi ürünü çağdaş yapı malzemeleri, eski konutlar üzerindeki taş örtü kaldırılarak onların yerine de kullanılmakta, böylece taş çatı örtüsünde hızlı bir değişim yaşanmakta ve bu tip örtü giderek ortadan kalkmaktadır.

Bu araştırmada esas olarak; taş çatı örtüsünün hammaddesi olan taşın kaynakları, nerelerden elde edildiği ve çatılara nasıl yerleştirildiği üzerinde durulacak, kısmen de son yıllardaki hızlı değişim ve yok oluş ile nasıl ve niçin korunması gerektiğinden bahsedilecektir. Çatı örtüsü olarak kullanılan taşların litolojik özellikleri, jeolojik ve jeomorfolojik yapı ile ilişkileri daha önce başka bir araştırmada ele alındığı için², taş çatı örtüsünün kullanıldığı ahşap meskenlerin mimari özellikleri ise yine başka bir çalışma konusu olarak ele alınacağı için bu araştırmada sadece taşın elde edildiği kaynaklar ve çatıda kullanım biçimleri üzerinde durulmuştur.

² Cevdet Yılmaz (2001) "Sinop-Kastamonu Yöresi Ahşap Kır Meskenlerinde Taş Çatı Örtüsü- The Stone Roof Cover of Wooden Rural Houses in the Sinop-Kastamonu Areas", **Doğu Coğrafya Dergisi**, Sayı: 6, (163-186), Erzurum (<http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/dogucografya/article/viewArticle/6841>)

1. KIR MESKENLERİNDE TAŞ ÇATI ÖRTÜSÜ VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Araştırma sahasında yapılan incelemelerde geçmişten günümüze yörenin başlıca klâsik çatı örtü malzemesinin tabakalı şistler olduğu tespit edilmiştir. Şistler yörede tabakalar halinde ayrılma özelliklerinden dolayı, daha çok çatı *örtü malzemesi* olarak değerlendirilmişlerdir.

Literatürde çatı örtü malzemesi olarak kullanılan iki çeşit taştan bahsedilmektedir. Bunlardan birincisi tortul kayalar grubunda yer alan *kil taşları ve şistler*, diğeri ise bu taşların metamorfizmaya uğraması ile oluşan *arduvazdır*.

Araştırma sahası genelde Eosen ve Alt Kreatase arazilerinden oluşmakta olup, bu jeolojik yapıya uygun olarak çatı örtü malzemesi için kullanılan taşlar da filiş formasyonu içinde yer alan ince tabakalı (laminalı) kil taşları ile yine ince levhalara ayrılabilen şistli kayalardır. Bu taşlarda dikkat çeken husus, dilim dilim tabakalara ayrılma özelliğine sahip olmalarıdır. Araştırma sahasında çatı örtü malzemesi olarak kullanılan taşlar, yukarıda ifade edilen kil ve şeyllerin tabaka aralarındaki sınırlardan doğal ya da beşerî müdahalelerle ayrılması sonucu elde edilmektedir.

2. TAŞIN KAYNAĞI, ÜRETİMİ, TAŞINMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırma sahasında çatı örtü malzemesi olarak kullanılan taşların elde edildiği başlıca kaynaklar aşağıda maddeler halinde verilmiştir. Bunlar;

2.1. Deniz kıyılarında ana kayanın dalgalar tarafından tahrip edilmesi ile ortaya çıkan falezli yapılardan elde edilen taşlar.

Yörenin Karadeniz kıyısı boyunca uzanan kesimlerinde dalga tahribi ile oluşan falezlerden uç veren tabakalı şistler özellikle kıyı kesimde yer alan köyler için başlıca taş çatı örtüsü kaynağı olarak dikkati çekerler (Foto 1,2,3,4).

Foto 1,2,3,4. Türkelî-Güzelkent arası falezli kıyılarda dalga tahribi ile ortaya çıkan tabakalı şistler.

2.2. Vadi içlerinde akarsu yarmaları sonucu ortaya çıkan tabakalı yapılar

Araştırma sahası akarsular tarafından yoğun şekilde yarılmış, bu arada tabakalı şistler de bu akarsular boyunca birçok yerde kendini gösterecek şekilde açığa çıkmıştır. Manzara o kadar belirgindir ki yöredeki insanlar için bu taş tabakalar adeta hazır halde onları beklemekte, gel beni al çatını ört demektedir. Ayancık'ta Zindan Vadisi boyunca uzanan tabakalı yapılardan özellikle Söküçayırı köyü civarında bulunan taş ocağı yıllarca bu amaçla işletilmiş, yöredeki hemen tüm meskenlerin taş çatı örtüsü buradan temin edilmiştir.

Foto 5,6,7,8,9,10. Ayancık - Zindan vadisi - Söküçayırı köyü altı mevkii (Kazköy yakınlarında) Değirmenci Şakir Demir tarafından yıllarca işletilen taş ocağının bugünkü hali. Taş çatı örtüsü kiremit ve sac ile yer değiştirmemiş olsaydı görünen rezerve göre bu taş ocağı uzun yıllar daha hizmet görecekti.

2.3. Akarsu vadilerinde serbest halde bulunan yuvarlak taşlar

Akarsu yataklarında sel yarmaları sonucu oluşan tabakalı yapılar dışında, aynı alanda ikinci bir kaynak da dere yataklarındaki büyük ve yuvarlak kaya parçalarıdır. Bunlar yine akarsu yataklarında bulunan kalın tabakalı yapıların sel ve taşkınlar sonucu parçalanması, yine sel sularının gücüyle akarsu vadilerinde sürüklenmesi, bu sürüklenme sırasında bunların köşelerinin törpülenerek yuvarlaklaşması sonucu oluşurlar. Bunlarda tıpkı akarsu yamaçlarındaki kayalar gibi tabakalara ayrılma özelliğine sahiptirler.

Bu tür taşlar ihtiyacı olanlar ya da bu işin erbabı kişiler tarafından dere yatakları boyunca gezilerek kolayca teşhis edilir ve nerede kullanılacaksa oraya taşınır ve orada dilimlenerek çatı örtü malzemesi olarak kullanılırdı (Foto 11,12,13,14).

Foto 11,12,13,14. Türkeli Çayı vadisinde taş blokların bulunuşu ve bunlardan bir kaçının köye getirilmesi ve burada dilimlenerek Samanlık üzerinde kullanılması (Yazıcı köyü, Türkeli).

2.4. Sahilden uzak ve yüksekte kalan iç kesimlerde heyelanlar veya yol açmaları sonucu ortaya çıkan ana kaya yüzeyleri.

Araştırma sahasında son ve en önemli kaynaklardan biri de yol yarmaları ya da heyelanlar sonucu ortaya çıkan taşlardır. Bu taşlar büyük ölçekli olurlar ve bulundukları yerden insan gücüyle belli bir yere düşürülür. Sonra güneş altında günlenmeye bırakılır. Bir süre sonra da dilimlenerek çatı örtü malzemesi haline gelir. Dilimleme sırasında pürüzsüz yüzeyler elde edilebildiği için çatıda üst üste konulduklarında birbirlerine (arada pürüz olmadığı için) adeta yapışık hale geldikleri için deforme olmaları ve rüzgâr gücüyle hareket edip savrulmaları engellenmiş olur. Tüm bu özellikleriyle de yörede bu şekilde elde edilen taşlar tercih edilir. Türkeli'nin Çatak köylerinde örneklerine rastladığımız meskenler bu şekilde elde edilen taşlarla örtülmüştür (Foto 15,16,17,18).

Foto 15,16,17,18. Türkeli - Çatak köylerinde yol yarması sonucu ortaya çıkan ve yol kenarına düşürülerek burada dilimlenip çatı örtü malzemesi haline getirilen taşlar.

3. TAŞ ÖRTÜNÜN MESKENLERİN ÇATISINDA KULLANIMI

Araştırma sahasında taş malzemenin çatı örtüsü olarak kullanımı 30-40 yıl öncesine kadar son derece yaygındı. Türkeli'nin Çatak köyü Araplar Mahallesi, ya da Ayancık'ın İnaltı köyünde olduğu gibi, çok yüksekte yer alan orman köylerinde kullanılan hartamalar bir kenara bırakılırsa adeta yegâne çatı örtüsü taşı. Bu nedenle yöredeki eski ahşap evlerin hemen hemen tamamı taş örtülüydü (Foto 19, 20).

Foto 19, 20. Yöredeki geleneksel evler ve taş örtü (Türkeli- Yazıcı Köyü).

Yöredeki meskenlerde çatılar genellikle beşik örtü (iki yana eğimli) ya da kırma çatı (dört yöne eğimli) şeklindedir. Her iki durumda da çatının taşla örtülme biçimi Foto 21, 22 ve Şekil 2'de gösterilmiştir.

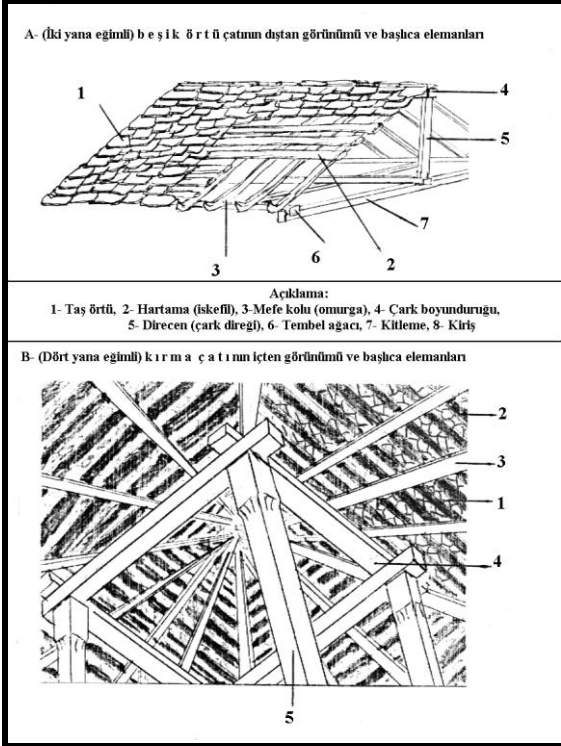

Foto 21,22, Şekil 2. Taş örtünün meskenlerin çatısında kullanımına örnekler (Yılmaz 2001'den).

4. TAŞ ÖRTÜLÜ MESKENLERE SİNOP YÖRESİNDEN ÖRNEKLER

Foto 23, 24, 25, 26. Türkeli yöresinde taş örtülü kır meskenlerine ve bunların yoğun olarak görüldüğü köylere örnekler; Satı ve Yazıcı köyleri.

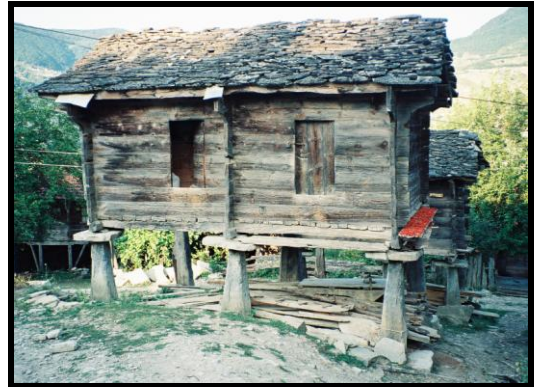

Foto 27,28,29,30,31,32. Taş örtülü eklentilere örnekler; samanlıklar, fırın, değirmen ve serender.

5. TAŞ ÖRTÜDE DEĞİŞİM VE YOK OLUŞ;

1970’li yıllardan itibaren yöreye kiremit ve sac gibi sanayi ürünü yapı malzemelerinin girmesi ile taş çatı örtüsü kullanımı sona ermiştir. Geçmişte alternatifi olmadığı için yegâne örtü malzemesi olan taş, bu yıllardan itibaren kullanılmaz olmuştur. Yöreden dışarıya, özellikle yurtdışına işgücü göçünün de bu değişimde etkisi büyük olmuştur (Yılmaz 1992).

Taş örtünün geleneksel ve bir o kadar da coğrafi çevrenin ürünü olan bir yapı malzemesi olması dışında özellikle ahşap meskenlerde ahşap duvarların gevşemesini önleyen bir ağırlık yapma özelliği ile de dikkat çekiyordu. Fakat çabuk deforme oluyor, zamanla çatlayıp kırılarak, ya da rüzgârdan parçalanarak çatının akmasına neden oluyor birkaç yıllık aralıklarla çatının elden geçmesi zarureti doğuruyordu. Hâlbuki kiremit ve sac taş örtüye göre daha dayanıklı ve muhafazalıydı. Bu durumda yörenin dışa açılması ile birlikte çağdaş yapı malzemenin bölgeye girmesi hızlanmış oldu. Yeni yapılan evlerin de ahşap değil beton olması bu değişimi ayrıca zorunlu hale getirdi. Çatıdaki bu değişim aşağıda gösterilmiştir (Foto 33 – 42).

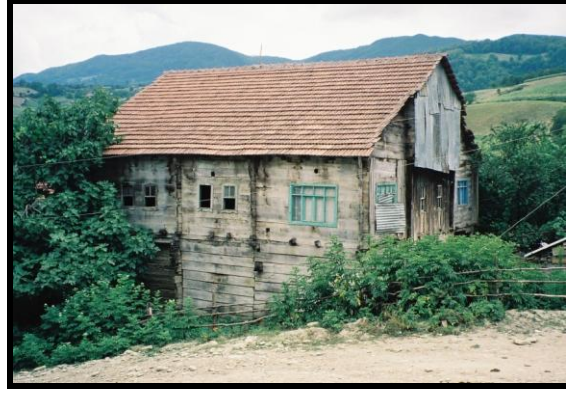
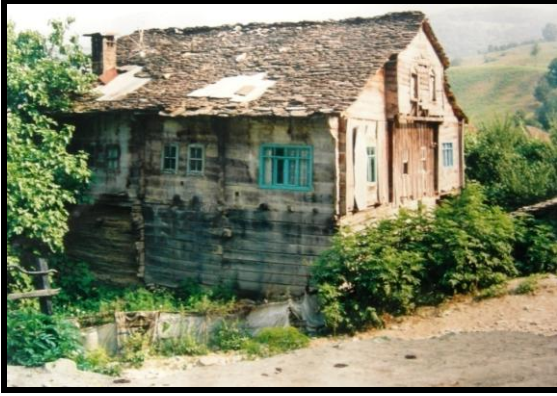

Foto 33,34,35,36,37,38. Araştırma sahasında ahşap kır meskenleri üzerinde yer alan taş çatı örtüsünün kiremit ve saca yer değiştirmesine muhtelif köylerden örnekler.

Foto 39,40. Ahşap evlerin eskiyerek kullanılamaz hale gelmesi de taş örtünün bir başka sonudur.

Foto 41,42. Araştırma sahasında taş örtü sadece kiremit ve saca yer değiştirdiği için değil, aynı zamanda eski ahşap evlerin yıkılıp yok olması, bu evlerin sahipleri tarafından sökülüp yeniden inşası, ya da yangın vb. afetlerle bizzat üzerinde yer aldığı meskenin kendisi ile birlikte yok olmaktadır.

6. TAŞ ÖRTÜLÜ MESKENLERE DÜNYADAN ÖRNEKLER

Taş örtülü meskenler dünyanın başka yerlerinde de bulunmaktadır. Alpler, İngiltere'nin kuzeyi, Balkanlar'da Mostar gibi yerler taş örtülü meskenlerin medya aracılığı ile haberdar olduğumuz en yaygın örneklerinin görüldüğü yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür yerlerde taş örtü kültürel bir özellik olarak algılanmakta, böylece koruma altına alınarak turistik anlamda büyük miktarda ziyaretçi çekmektedir (Foto 43-51).

Foto 43,44,45,46. Taş çatı örtülü meskenlere Bosna'dan (Mostar) örnekler.

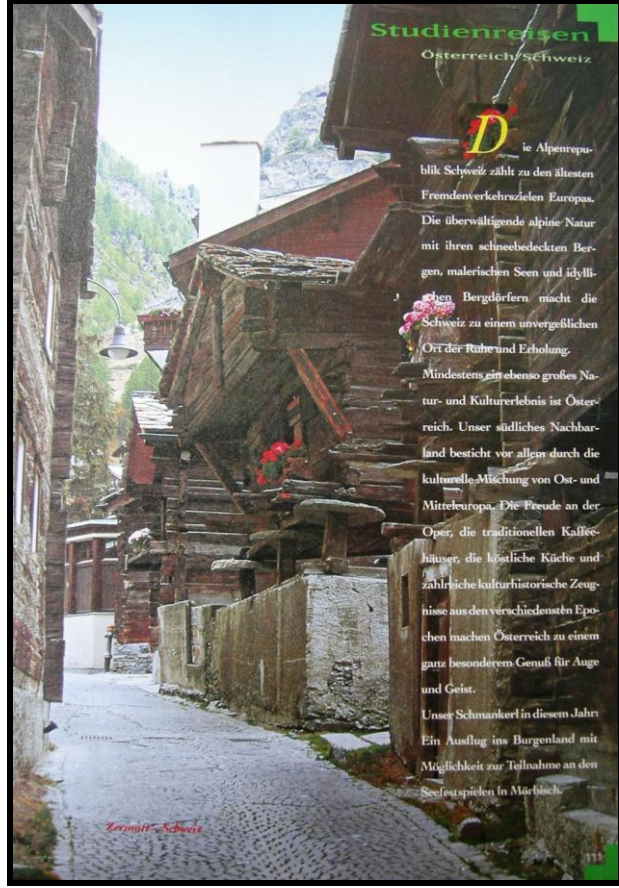
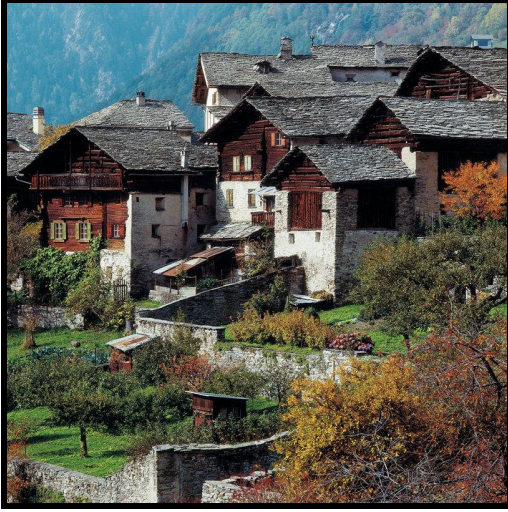

Foto 47,48,49,50,51. Taş çatı örtülü meskenlere Alplerden örnekler ve bunlarla ilgili turizm broşürleri.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sahasında, dış çevre ile henüz yeterli bağlantının kurulmadığı 1970'li yılların başına kadar meskenlerinin inşasında daha çok çevreden temin edilen malzeme kullanılmıştır. Ormanla iç içe olan köylerdeki başlıca mesken yapı gerecini ağaç oluştururken, çatı örtü malzemesi olarak da genellikle taş tercih edilmiştir.

Taş çatı örtüsü olarak dünyanın muhtelif bölgelerinde genelde arduvaz vb. metamorfik kayalar kullanılırken, araştırma sahasında ince tabakalı (laminalı) kil taşları ve tabakalı şistler kullanılmıştır. Taş örtünün meydana getirdiği ağırlığı tartmak ve saçakları uzatmak için ise çatı konstrüksiyonunda *mefekolu*, *direcen*, *tembel ağacı*, vb. başka yerlerde görülmeyen, yerel

unsurlar dikkati çekmektedir. Bu özel duruma bağlı olarak yörede mesken inşa eden ustalar (*marangozlar*) yanında, *taşçı* adı altında bir başka meslek grubu ortaya çıkmış ve araştırma sahasında uzun yıllar bu meslek icra edilmiştir.

Araştırma sahasında bugün çağdaş yapı gereçlerinin kullanılmasına bağlı olarak taş örtüsü kullanımı hemen hemen sona ermiştir. Buna karşılık mevcut taş örtülerde ise hızlı bir değişim yaşanmakta, yeni konutlar dışarıdan getirilen sanayi ürünü malzemelerle örtülürken, eskiler ise ya tümünden yıkılıp (veya kaza ile yanarak) ortadan kalkmakta, ya da üzerindeki taş örtü sac ve kiremitle yer değiştirmektedir.

Türkiye'nin muhtelif bölgelerinin kendilerine has mesken şekillerinin daha tam olarak tespit ve tescili yapılmadan yöredeki meskenlerde böyle bir değişimin yaşanması, köylerimizin modernleştiğini görmek açısından sevindirici bir gelişme olarak kabul edilse de, bu durum gerek biz coğrafyacılar, gerekse evrensel kültür mirası değerleri açısından üzüntü vericidir. Çünkü bulundukları ortamdaki temin edilen malzeme ile inşa edilen bu evler, çevrenin etkisini tam olarak yansıttıkları için, ne kadar *coğrafi* iseler, aynı oranda da korunması gereken *birer kültürel mirastırlar*.

Dünyanın başka yerlerinde, örneğin Alplerdeki ve Balkanlardaki örnekleri gelecek kuşaklar için sıkı bir şekilde muhafaza edilmekte ve bu arada turizm açısından da bunların çekiciliğinden etkin bir şekilde yararlanılmaktadır. Yabancı ülkelerdeki örnekleri bu şekilde muamele görürken, bu meskenlerin, araştırma sahamızda bulunan örnekleri de en kısa zamanda koruma altına alınmalıdır. Çünkü bu evler hızla yok olmaktadır.

Araştırmamızda Türkeli ve Ayancık köylerinden 1990'lı yıllarda fotoğraflamış olduğumuz örnekler kullanılmıştır. Aradan çok kısa bir süre geçmesine karşılık bu köyleri son ziyaretlerimizde oldukça değişmiş gördük. Halbuki, doğa ve kültür turizmi açısından büyük gelecek vaat eden Sinop yöremiz için bu tür kültürel çekiciliklerin muhafazası büyük önem taşımaktadır.

Bunun için yerel idareciler köylerde çok ucuza satılan bu meskenleri satın alarak belli merkezlerde veya belediye sınırları içinde uygun yerlerde yeniden inşa ederek örnek köyler oluşturabilirler ve bu kültürel mirasa en azından bu yolla sahip çıkabilirler. Nitekim Ayancık Belediyesi'nin turistik tesis olarak bir ev ve eklentisini bu şekilde ilçe merkezine inşa etmiş olması sevindirici bir gelişmedir. Fakat bu yetersizdir. Bir an önce bu tür meskenlere sahip olan köylüler bilinçlendirilmeli, evini satmak isteyen veya ilgisiz olanların meskenleri satın alınarak bunlarla uygun yerlerde örnek köyler inşa edilmelidir. Sinop ve Kastamonu valilikleri ile Türkeli, Ayancık, Erfelek, Çatalzeytin, Abana ve İnebolu kaymakamlıklarına ve belediyelerine bu konuda büyük sorumluluk düşmektedir.

KAYNAKÇA

YILMAZ, Cevdet (1992) **Batı Avrupa Ülkelerinde Çalışan Türk İşçilerinin Türkiye'de Kırsal Kesim ve Şehirleşme Üzerine Etkileri**, İstanbul Üniversitesi Sos. Bil. Enst., (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Erol TÜMERTEKİN), İstanbul.

YILMAZ, Cevdet (2001) *“Sinop-Kastamonu Yöresi Ahşap Kır Meskenlerinde Taş Çatı Örtüsü-The Stone Roof Cover of Wooden Rural Houses in the Sinop-Kastamonu Areas”*, **Doğu Coğrafya Dergisi**, Sayı: 6, (163–186), Erzurum.

Fotolar: 26, 34, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51 Anonim; Diğerleri Cevdet Yılmaz